

فلسطین از دیدگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری

مهدی نظریور

کارشناس ارشد علوم سیاسی

چکیده

امام خمینی (ره) از ابتدای تشکیل رژیم غاصب و نامشروع اسرائیل در سرزمین فلسطین، همواره دفاع از ملت تحت ظلم و ستم فلسطین و مبارزه و دشمنی با رژیم نژاد پرست صهیونیسم را سرلوحه اندیشه‌ها و آرمانهای خود قرار داده بود. ایشان در طول حیات پر برکتشان، ضمن افشای توطئه‌های صهیونیستها و حامیانشان، دست به ابتکارات و نوع آوریهایی از جمله احیای حج ابراهیمی و برائت از مشرکان در اجتماع بزرگ مسلمانان در مراسم حج و اعلام روز جهانی قدس به پشتیبانی از مظلومان فلسطین زد. این نوع آوریهای امام خمینی (ره) باعث جاودانگی مسأله فلسطین و احیای روح جدید مبارزه‌جویی و تشکیل گروه‌های جدید شد که هم اکنون قدرت را در فلسطین اشغالی به دست گرفته‌اند. مقام معظم رهبری نیز از زمان تشکیل رژیم اشغالگر قدس در سرزمینهای مسلمانان همواره فریادرس و یاور فلسطینیان بوده‌اند. ایشان نیز همچون امام خمینی (ره) ضمن افشای توطئه‌ها و طرح‌های رژیم نامشروع اسرائیل و حامیان آن، به ضرورتها و اهمیت مسأله فلسطین، اهداف استکبار و رژیم صهیونیستی از تشکیل آن و چگونگی راه‌های

رسیدن به این هدفها را مشخص کرده‌اند. علاوه بر این، معظم له برای جلوگیری از رکود و اغراق در مقاومت انتفاضه فلسطین، آسیبهای آن نیز گوشزد کرده‌اند.

کلید واژه‌ها: امام خمینی (ره)، مقام معظم رهبری، فلسطین، انتفاضه، رژیم اشغالگر قدس، حماس، بیت المقدس.

مقدمه

حدود شصت سال پیش با توطئه و تلاشهای قدرتهای بزرگ استکباری و بویژه دولت انگلستان و با ادعاهای پوچ و واهی عده‌ای صهیونیست و نژاد پرست، دولت غاصب اسرائیل با چراغ سبز سازمان ملل متحد در سرزمین آبا و اجدادی مسلمانان به طور نامشروع تشکیل شد و دور جدیدی از توطئه‌ها و ترفندهای کشورهای استکباری غرب علیه مسلمانان در منطقه ژئوپلتیک خاورمیانه آغاز شد. صهیونیستها با ورود به خاک فلسطین، با شگردهایی همانند تطمیع، تهدید، ترور، خشونت، آدم ربایی و تفنگ و اسلحه حدود هشت میلیون مسلمانان فلسطین را از خانه و کاشانه خود آواره و سرگردان کردند. از آن زمان تاکنون مسأله فلسطین و اشغال آن نه تنها به یکی از اصلی‌ترین و مهم‌ترین مسائل جهان اسلام، بلکه به یک بحران اساسی در خاورمیانه و روابط بین‌الملل تبدیل شده است. در حال حاضر جنایات صهیونیستهای نژاد پرست در کشتار مردم بیگناه فلسطین و زنان، کودکان و سالمندان، وجدان و قلب هر انسان مسلمان و غیر مسلمان آزاده را جریحه‌دار کرده است. اما سازمانهای بین‌المللی و حامیان اسرائیل غاصب در مقابل این جنایات نه تنها مانعی ایجاد نمی‌کنند، بلکه با اهدای پیشرفته‌ترین تجهیزات و سلاحها، مشوق آنها در جنایاتهای بیشترمانه‌شان شده‌اند. کشتار زنان و کودکان لبنانی در روستای قانا در جنوب لبنان در جنگ اخیر و تجاوز جدید اسرائیل به خاک لبنان و ویران کردن خانه‌ها، راهها و مراکز زیربنایی لبنان از جمله جدیدترین این جنایات می‌باشد.

اما رهبران و مردان الهی همچون امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، همیشه یار و یاور مظلومان، محرومان و ستمدیدگان جهان از هر قوم، مذهب، دین و قبیله‌ای بوده و به پشتیبانی از آنها، در مقابل ظالمان، با نام خدا قیام نموده و از هیچ کوششی در شکست قدرت دروغین آنها دریغ نکرده‌اند. امام خمینی (ره) چه در آغاز و اوج مبارزه و چه در

زمان بعد از پیروزی انقلاب اسلامی همواره حمایت و دفاع از مسلمانان و مردم ستم دیده فلسطین را جزء تکلیف شرعی و دینی خود می دانست و از آنها حمایت می کرد. مقام معظم رهبری، همانند سلف صالح خود، همواره از مسلمانان فلسطین، عراق، لبنان و کشورهای دیگر حمایت و پشتیبانی کرده و هیچگاه آنان را فراموش نکرده اند. حمایت‌های مادی و معنوی چنین مردان آزاده و الهی است که باعث قوت قلب مسلمانان در فلسطین، لبنان و عراق شده و هم اکنون شاهد پیروزی روزافزون آنها بر متجاوزان، و اشغالگران هستیم. مقاله حاضر کوشیده است واگویی مواضع امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری درباره مهم ترین چالش جهان اسلام، یعنی فلسطین در چند دهه اخیر باشد. پیروزیهای اخیر مقاومت اسلامی در فلسطین و لبنان علیه صهیونیسم جهانی، یکی از نتایج و ثمرات حمایت این رهبران الهی از آنان می باشد. به همین دلیل بر آن شدیم تا رویکردهای این دو پیشوای مسلمانان در مورد مسأله فلسطین یکبار دیگر مورد بازخوانی و واکاوی دوباره قرار دهیم. باشد که در ماه مبارک رمضان مورد قبول درگاه حق قرار گیرد.

۱. فلسطین از دیدگاه امام خمینی (ره)

امام خمینی (ره) از ابتدای تشکیل اسرائیل غاصب و آواره شدن ملت مسلمان فلسطین از شهر و دیار خود، همواره مسلمانان فلسطین را در برابر اشغالگران حمایت و پشتیبانی کرده و مشوق مسلمانان جهان و بویژه مردم مسلمان ایران به پشتیبانی از مردم مسلمان و مظلوم فلسطین بوده اند. علاوه بر این، رهبر کبیر انقلاب اسلامی همواره علیه صهیونیسم موضع گیری کرده و مسلمانان را نیز دعوت به مخالفت با موجودیت رژیم نامشروع صهیونیسم می کردند.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل حکومت جمهوری اسلامی در ایران، مبارزه علیه اسرائیل غاصب وارد مرحله جدیدی به رهبری امام خمینی (ره) شد؛ چراکه از این تاریخ به بعد، علاوه بر مخالفت امام خمینی (ره) با رژیم صهیونیستی، دولت جمهوری اسلامی ایران نیز در منطقه و جهان تبدیل به حامی مهم مردم فلسطین و دشمن اسرائیل گردید. اینک در این قسمت از مقاله به اختصار بعضی از دیدگاههای مهم ایشان در خصوص مسأله فلسطین و مقابله با دشمن صهیونیستی مسلمانان مطرح می گردد.

۱-۱. تفکیک یهودیان از صهیونیستها

بر هیچ کس پوشیده نیست که ادعاهای وحدت نژادی یهودیان جهان، ساخته و پرداخته صهیونیست‌هایی است که می‌خواهند با تمسک به این ادعای موهوم، غصب سرزمین فلسطین و جنایات خود را در اراضی اشغالی توجیه نمایند.

امام خمینی (ره) با آگاهی از این واقعیت‌های سردمداران امپریالیسم همواره با تفکیک مسأله یهودیان از صهیونیست‌ها به مقابله با این ترغیب برخاسته و نقاب تزویر از چهره مدعیان دفاع از یهودیان بر می‌دارد و صهیونیسم را اساساً جریانی سیاسی می‌داند که با اصل دیانت و آرمانهای الهی انبیاء (ص) در ستیز می‌باشد. به همین دلیل، وقتی از امام خمینی (ره) سؤال می‌کنند که خواست شما نابودی کشور اسرائیلی است؛ اگر اسرائیل نابود شود و فلسطینی‌ها پیروز گردند، یهودیان چه سرنوشتی خواهند داشت؟ ایشان پاسخ می‌دهند:

یهودیان حسابشان از صهیونیست‌ها جداست. اگر چنانچه مسلمین بر صهیونیست‌ها غلبه پیدا کنند، آنها همان حالی را پیدا می‌کنند که شاه مخلوع پیدا کرده اما به یهودیان کاری ندارند. (آنها) ملتی مثل سایر ملت‌ها هستند و در آنجا زندگی خواهند کرد.^۱

علاوه بر این، امام خمینی (ره) قبل از پیروزی انقلاب اسلامی درباره سرنوشت یهودیان ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی می‌فرماید:

به یهودی‌ها که در ایران هستند کسی حق ندارد تعرض بکند، اینها در پناه اسلام و مسلمین هستند.^۲

همچنین قبل از انقلاب اسلامی در جای دیگر درباره رژیم اشغالگر قدس و یهودیان پس از پیروزی انقلاب اسلامی می‌گویند:

هرگونه روابط با اسرائیل قطع خواهد شد اما یهودیان آزاد خواهند بود که در ایران بمانند و در محیط آزادتر از دوران سلطنت شاه زندگی کنند، چرا که اسلام به همه مذاهب احترام می‌گذارد.^۳

پس از پیروزی انقلاب اسلامی براساس دیدگاه امام خمینی (ره) نه تنها روابط سیاسی، اقتصادی، نظامی و... با رژیم غاصب اسرائیل قطع گردید، بلکه جمهوری اسلامی ایران با پشتیبانی از ملت آواره فلسطین، به دشمن شماره یک اسرائیل تبدیل گردید. اما طبق قانون اساسی ایران، دین یهود و یهودیان به عنوان یکی از اقلیتهای دینی به رسمیت شناخته

می‌شوند و در حدود قانون در انجام مراسم دینی آزادند و در احوال شخصیه و تعلیمات دینی بر طبق آیین خود عمل می‌کنند.^۴

علاوه بر این، یهودیان ایران در مجلس شورای اسلامی نیز دارای یک نماینده می‌باشند.^۵

۲-۱. افشای مکرر نقشه تشکیل اسرائیل بزرگ

رژیم غاصب اسرائیل در سال ۱۳۲۷ ش / ۱۹۴۸ م، به طور رسمی با همکاری انگلیس، امریکا و فشار این دو کشور بر مجمع عمومی سازمان ملل تشکیل شد. شعار اصلی دولت و پارلمان این رژیم از ابتدا تشکیل «کشور اسرائیل بزرگ از نیل تا فرات» بود. این شعار از همان دوران ضعف و نوپایی رژیم اشغالگر قدس که دارای جمعیت و قدرت اندکی بود، مطرح شد. بدیهی است که این رژیم به هنگام قدرت برای تحقق آن تلاش خواهد کرد.^۶

امام خمینی (ره) با تدبیر خود به این توطئه استعمار و صهیونیسم بین‌المللی از همان ابتدا آگاه بوده و به طور مرتب به این مسأله گوشزد کرده و خاطر نشان می‌کردند که هرگونه انکار یا پرده پوشی اسرائیل از این هدف، فقط به منظور فریب افکار عمومی جهان اسلام و سود جستن از سیاست گام به گام در تعقیب هدف نهایی است. چنانچه همین هشدار امام خمینی (ره) به خوبی درک می‌شد، راه بر انواع طرحهای سازشکارانه مسدود می‌گردید. بنابراین، طبق نظر امام خمینی (ره) اولاً اشغال فلسطین پایان مسأله نیست:

همه باید بدانند که هدف دولتهای بزرگ از ایجاد اسرائیل، تنها با اشغال فلسطین پایان نمی‌پذیرد. آنها در این نقشه‌اند که تمام کشورهای عربی را به همان سرنوشت فلسطین دچار کنند.^۷

ثانیاً، خطر اسرائیل فقط منحصر به کشورهای عربی نیست، و متوجه همه خاورمیانه و سرزمینهای اسلامی و منافع آنها است:

سران کشورهای اسلامی باید توجه داشته باشند که این جرثومه فساد را که در قلب کشورهای اسلامی گماشته‌اند تنها برای سرکوب ملت عرب نمی‌باشد، بلکه خطر و ضرر آن متوجه همه خاورمیانه است. نقشه، استیلا و سیطره صهیونیسم بر دنیای اسلام و استعمار بیشتر سرزمینهای زرخیز و منافع سرشار کشورهای اسلامی است.^۸

ثالثاً اسرائیل به قراردادهای و توافق با کشورهای مسلمان و عربی نیز اکتفا نمی‌کند و به دنبال تشکیل اسرائیل بزرگ از نیل تا فرات است.

مسلمانان خصوصاً مظلومان منطقه بدانند که اسرائیل با تغییر و تبدیل مهره‌ها، هیچ‌گاه از مقصود شوم خود که حکومت بر کشورهای مسلمین از نیل تا فرات است، منحرف نخواهد شد.^۹ و من کرازاً تذکر داده‌ام که اسرائیل از نیل تا فرات را از خود می‌داند و شما را (دولتهای منطقه) را غاصب سرزمینهای خویش می‌شمرد؛ اگرچه اکنون جرأت اظهار نظر صریح آن را ندارد.^{۱۰} عدم پذیرش دولت قانونی فلسطین که گروه مقاومت اسلامی از طریق انتخابات مردمی تشکیل داده است، صحت گفتار امام(ره) را نشان می‌دهد. علاوه بر این، رژیم غاصب اسرائیل به این امر اکتفا نکرده و عده‌ای از دولتمردان فلسطین و نمایندگان مجلس آن کشور را دستگیر و زندانی نموده است. کشورهای بزرگ غرب از جمله امریکا و انگلیس که از حامیان رژیم انفعالگر قدس می‌باشند، کمکهای خود را به دولت مردمی فلسطین قطع کرده و در جهت سرنگونی دولت فلسطین با رژیم غاصب همگام شده‌اند.^{۱۱}

علاوه بر این، حمله‌های متعدد صهیونیستی به کشورهای عربی و اشغال خاک برخی از این کشورها طی جنگهای مختلف، مهر تأیید دیگری بر پیش‌بینی‌های رهبر کبیر انقلاب اسلامی ایران است. این رژیم در آخرین مورد تجاوز خود به خاک لبنان طی ۳۳ روز جنگ در تابستان سال ۱۳۸۵ هیچ‌گونه موفقیتی در برابر مقاومت گروه شیعی حزب الله به رهبری سید حسن نصر الله، به دست نیاورد و با تحمل تلفات انسانی و مادی زیاد مجبور به عقب‌نشینی از خاک این سرزمین اسلامی و عربی شد.^{۱۲} این تجاوز نشان از پی‌گیری نقشه اسرائیل بزرگ توسط این رژیم با همکاری کشورهای بزرگ غرب بویژه امریکا و انگلیس می‌باشد.

۳-۱. حمایت و اختصاص وجوهات شرعی به مجاهدان فلسطین

امام خمینی(ره) در سال ۱۳۴۷ ش، در اوج مبارزه علیه رژیم شاه، اولین مرجع تقلید و پیشوای بزرگ مذهبی بود که مجوز حمایت از مبارزان فلسطینی از محل وجوهات شرعی، زکات و صدقات را صادر نمودند:

اکیداً شایسته و بلکه واجب است که قسمتی از وجوه شرعی مانند زکوات و سایر صدقات را به مقدار کافی به این مجاهدان راه خدا اختصاص داد.^{۱۳}

علاوه بر این، امام خمینی(ره) تأکید می‌کند که:

و بر هر مسلمانی که به خدا و روز جزا ایمان دارد، واجب است که تمامی قوا و نیروی خود را در این راه به کار برد و سرانجام به احدی الحسنینی، شهادت یا پیروزی، نائل آید.^{۱۴}

همچنین امام خمینی (ره) تأکید می‌کند که:

پس از گردن نهادن به احکام مقدس اسلام، هیچ امری بر مسلمانان را واجب‌تر از این نمی‌دانم که با جان و مال خویش، هنگامی که می‌بیند خونهای برادران و خواهران بی‌گناه شما در سرزمینهای مقدس فلسطین جاری است و هنگامی که مشاهده می‌کنید سرزمین‌های ما به دست صهیونیستهای تبهکار ویران گشته، در این شرایط هیچ راهی جز ادامه جهاد نمی‌ماند، بر همه مسلمانان واجب است که کمکهای مادی و معنوی خود را در این جهاد مقدس صرف کنند و خداوند پشتیبان این اراده است.^{۱۵}

این فتوای امام در آن زمان چند اثر مهم داشت:

اول اینکه کمکهای زیادی از این طریق از ایران و خارج از ایران توسط مسلمانان و مقلدان امام (ره) به سوی مبارزین فلسطین سرازیر شد و آنها این مبلغ را صرف مبارزه کردند.

دوم اینکه، بسیاری از مردم بخصوص جوانان ایران برای کمک به برادران فلسطینی خود راهی سرزمینهای اشغالی یا سرزمینهای مجاور آن شدند تا به کمک فلسطینیان بشتابند و در جهاد شرکت کنند.

۴-۱. لزوم استفاده از حربه نفت علیه اسرائیل و امریکا

در زمانی که تجربه جنگهای اعراب و اسرائیل، بخصوص شکست جنگ ۱۳۵۲ ش / ۱۹۷۳ م، مشهور به جنگ ۲۲ روزه رمضان، برخی از زمینه‌های سازش را در اعراب تقویت کرده بود، امام خمینی (ره) بر ادامه مبارزه با استفاده از حربه تحریم نفت علیه اسرائیل و حامیانش تأکید می‌کرد. ایشان در پیامی خطاب به دولتها و ملت‌های اسلامی به مناسبت جنگ رمضان نوشتند:

دولتهای ممالک نفت خیز اسلامی لازم است از نفت و دیگر امکاناتی که در اختیار دارند به عنوان حربه علیه اسرائیل و استعمارگران استفاده کرده، از فروش نفت به آن دولتهایی که به اسرائیل کمک می‌کنند، خودداری ورزند.^{۱۶}

۵-۱. نفی موجودیت رژیم اشغالگر قدس و پشتیبانی از کشورهای عربی

یکی از حربه‌های حامیان دولت غاصب فلسطین بویژه امریکا و انگلیس از ابتدای تشکیل این رژیم آن بوده است که دولتهای وابسته به غرب و بویژه دولتهای مسلمان و عرب را

و ادار به شناسایی این رژیم نمایند تا از یک سو از این طریق، حساسیت مسلمانان نسبت به این رژیم کاهش پیدا کرده و روند عادی به خود بگیرد، و از سوی دیگر، اسرائیل در منطقه احساس آرامش و امنیت بیشتر کند.

امام خمینی (ره) از همان ابتدای تشکیل این رژیم غاصب در مقابل این تفکر نیز موضع‌گیری کرده و با آن به مبارزه برخاستند. این دیدگاه رهبر کبیر انقلاب اسلامی پس از پیروزی انقلاب و ارائه طرحهای سازش توسط بعضی از کشورهای عرب مسلمان با رژیم اسرائیل جدی‌تر شد. با بررسی نظرات، دیدگاهها و موضع‌گیریهای امام خمینی (ره) از سالهای ابتدایی تشکیل رژیم دست پرورده استعمار در منطقه تاکنون به نتایج جالبی می‌رسیم که به چند مورد آن اشاره خواهد شد.

اول - امام خمینی (ره) از ابتدای مبارزه تا پایان عمر خود همواره از کشورهای عربی در مقابل اسرائیل حمایت کرده، مخالف رژیم اسرائیل بودند. ایشان در این باره می‌فرمایند: ما دست خود را به سوی کشورهای عربی که به مبارزات خود علیه اسرائیل ادامه می‌دهند، دراز کرده و همیشه پشتیبان آنان در مقابل اسرائیل بوده‌ایم.^{۱۷}

دوم - ملت ایران همواره طرفدار مظلومان و آزادیخواهان است: ما طرفدار مظلوم هستیم، هر کسی در هر قطبی که مظلوم است، ما طرفدار آنها هستیم و فلسطینیها مظلوم هستند، اسرائیلیها به آنها ظلم کرده‌اند، از این جهت ما طرفدار آنها هستیم، ملت ایران همیشه از مبارزه آزادیخواهان بخصوص برادران فلسطینی علیه اسرائیل متجاوز حمایت کرده است.^{۱۸}

سوم - اسرائیل رژیم غاصب است و ایران هیچ رابطه‌ای با اسرائیل غاصب نخواهد داشت:

اسرائیل غاصب است و هیچ‌گونه رابطه‌ای بین ایران و یک مشت غاصب وجود ندارد. ما اسرائیل را رد خواهیم کرد و هیچ رابطه‌ای با او نخواهیم داشت، چون آن دولت غاصب و با ما دشمن است.^{۱۹}

چهارم - و مهم‌تر از همه اینکه نه تنها ایران به هیچ عنوان این دولت غاصب را به رسمیت نمی‌شناسد بلکه هیچ حقی نیز برای موجودیت آن قائل نیست.^{۲۰} علاوه بر آن، هیچ آزاده‌ای هم نباید آن را به رسمیت بشناسد.^{۲۱}

۶-۱. افشای طرحها و توطئه‌های سازش کارانه و خائنانه

طراحان و حامیان رژیم غاصب اسرائیلی از همان ابتدای تشکیل آن تاکنون، همواره ضمن حمایت همه جانبه از سیاستهای تجاوزگرانه این رژیم، در جهت سازش آن با کشورهای مسلمان، بویژه کشورهای عربی از طریق قراردادهای سازشکارانه تلاش می‌کنند. از جمله مهم‌ترین این قراردادها و طرحها، قرارداد ننگین کمپ دیوید بین امریکا، مصر و اسرائیل در سال ۱۳۵۷ ش. بود.

امام ضمن افشای این توطئه خائنانه، ابعاد مختلف و اثرات آن را بیان کردند:
اول - طرح کمپ دیوید نه تنها به ضرر فلسطین، بلکه به ضرر همه کشورهای منطقه بوده است:

کمپ دیوید و یا هر اقدامی که موقعیت اسرائیل را محکم‌تر می‌کند، اصولاً نه تنها به ضرر فلسطینی‌ها و اعراب، بلکه به ضرر همه کشورهای منطقه است.^{۲۲}

دوم - توطئه مشروعیت بخشی به تجاوزات اسرائیل است:

موافقت نامه کمپ دیوید و نظائر آن، توطئه‌ای برای مشروعیت بخشیدن به تجاوزات اسرائیل است که نتیجتاً شرایط را به نفع اسرائیل و به ضرر فلسطینی‌ها تغییر داده است.^{۲۳}

سوم - کمپ دیوید موجب تفرقه بین مسلمین در مقابل اسرائیل است:

قراردادی که بین مصر و اسرائیل منعقد شده به اختلافات بین مسلمین و دول اسلام دامن زد... این قرارداد باعث اختلاف بیشتر بین مسلمانان شد.^{۲۴}

چهارم - قرار داد کمپ دیوید خیانت به اسلام و مسلمین بود:

ایران خود را همگام با برادران مسلمان کشورهای عربی دانسته، صلح سادات و اسرائیل را خیانت به اسلام و برادران عرب می‌داند و موضع سیاسی کشورهای مخالف این پیمان را تأیید می‌کند.^{۲۵}

پنجم - امام خمینی (ره) بلافاصله پس از امضای قرارداد مذکور، دستور قطع رابطه با آن کشور به دولت موقت صادر می‌کند.^{۲۶}

اکنون پس از حدود ۲۷ سال صحت نظرات و دیدگاههای امام خمینی (ره) با سازش برخی دیگر از کشورها و ادامه جنایات صهیونیسم و نیز ادامه اشغال سرزمینهای عربی اسلامی به طور آشکار برای همگان مشخص شده است.

۷-۱. بهره‌گیری از فرصتها و قابلیت‌های جهان اسلام علیه اسرائیل

الف. احیای حج، ابراهیمی و برائت از مشرکین:

امام خمینی (ره) که احیاگر ارزشهای ناب اسلامی است به موفقیت مهم کنگره عظیم حج توجه کرده، در پیامهای حج خود از مسلمانان و به ویژه حج گزاران می‌خواهد که فریاد برائت از مشرکین خود را علیه دشمنان اسلام، بویژه امریکای جنایتکار و اسرائیل غاصب نشان دهند:

حجاج به وظیفه خود که برائت از مشرکین (بویژه) امریکا و اسرائیل است، عمل کنند... اصولاً برائت از مشرکین از وظایف سیاسی حج است و بدون آن حج ما حج نیست.

فریاد برائت ما، فریاد برائت مردم لبنان، فلسطین و همه ملت‌ها و کشورهای دیگری است که

ابرقدرتهای شرق و غرب خصوصاً امریکا و اسرائیل به آنان چشم طمع دوخته‌اند.^{۲۷}

ایشان در جای دیگر اعلام برائت از مشرکان را از واجبات سیاسی حج می‌داند و تمام حجاج ایرانی و غیر ایرانی می‌خواهد که در این مراسم شرکت کنند و بغض و کینه خود را نسبت به دشمنان خدا و خلق آن و بویژه در رأس آنها، امریکای جنایتکار و حامی صهیونیسم جهانی اعلام نمایند.^{۲۸}

ب. اعلام روز جهانی قدس: شاید مهم‌ترین و به یاد ماندنی‌ترین تفکر و نوع آوری امام خمینی (ره) در مورد مسأله فلسطین، اعلام آخرین جمعه ماه رمضان هر سال به عنوان روز جهانی قدس برد. بینانگذار انقلاب اسلامی ایران و احیاگر اسلام ناب محمدی (ص) در حالی که مسأله فلسطین به علت سازش بعضی از سران و رهبران فلسطین و جهان عرب با امریکا و اسرائیل غاصب می‌رفت که کم‌کم به بونه فراموشی سپرده شود، با این ابتکار خود فلسطین و مردم آواره آن را برای همیشه در قلبها ماندگار کرد و هر سال به مناسبت این روز، یاد فلسطین و مردم مظلوم آن زنده و تکرار خواهد شد. امام خمینی (ره) در دفاع از حقوق مظلومان فلسطین و در مسیر بسیج ملت‌های مسلمان در حمایت از قیام فلسطینیان، معتقد بودند که باید به جای روی آوردن به مناسبتها و موضوعاتی که ریشه در فرهنگ ملت فلسطین ندارند، از متن ایدئولوژی اسلام و قابلیت‌های آن بهره گرفت.

من از عموم مسلمانان جهان و دولت‌های اسلامی می‌خواهم که برای کوتاه کردن دست این

غاصب و پشتیبانان آن به هم بپیوندند و جمیع مسلمانان جهان را دعوت می‌کنم آخرین

جمعه ماه مبارک رمضان را که از ایام قدر است به عنوان روز قدس انتخاب و طی مراسمی همبستگی بین المللی مسلمانان را در حمایت حقوق قانونی مردم مسلمان اعلام نمایند.^{۲۹} ایشان در پیامی دیگر، روز قدس را روز معلوم شدن سرنوشت همه ملت‌های مستضعف معرفی می‌کنند.^{۳۰}

۲. فلسطین از دیدگاه مقام معظم رهبری

مقام معظم رهبری ایده الله نیز از زمان تشکیل رژیم اشغالگر قدس و بویژه در دوران زعامت و رهبری شیعیان پس از رحلت امام خمینی (ره)، دیدگاه‌ها و نظرات خود را در مورد این رژیم و قیام مردم فلسطین به طور صریح و روشن بیان فرموده‌اند. برای توضیح و تبیین دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی، علاوه بر روش نقل و قول مستقیم که در مورد دیدگاه‌های امام (ره) استفاده شد، از روش‌های دیگر مثل خلاصه مطالب، برداشت و اقتباس با دخل و تصرف اندک نیز استفاده شده است. علاوه بر این، با توجه به اینکه قیام فعلی مردم فلسطین، عنوان انتفاضه به خود گرفته، از این واژه بیشتر در این بخش از مقاله استفاده شده است.

۱-۲. ضرورت و اهمیت موضوع فلسطین برای جهان اسلام

مقام معظم رهبری ضرورت و اهمیت موضوع فلسطین را از چند جهت برای جهان اسلام مهم و با اهمیت می‌دانند که عبارتند از:

الف. از نظر اعتقادی و فقهی: حکم اسلامی این قضیه واضح است و احدی از مسلمین درباره انطباق این مسأله از نظر فقهی تردیدی ندارد؛ چرا که اگر کفار بیایند و سرزمین مسلمین را تصرف کنند یا احاطه نمایند، هیچ یک از فقهای مسلمین (قدیم و جدید) در وجوب عینی جهاد در این مورد، تردید نکرده‌اند. همه مذاهب اسلامی در این معنا هم عقیده هستند. این مسأله مربوط به جهاد دفاعی است و جهاد دفاعی اظهار مصادیق دفاع است و واجب عینی می‌باشد. اما ایشان تأکید می‌کنند، رؤسای دولتهای مسلمین با مسأله‌ای به این وضوح و با اهمیت در دنیای اسلام، همانند یک مسأله درجه دوم توجه می‌کنند.^{۳۱}

مسأله فلسطین برای همه مسلمانان یک مسأله اساسی و یک فریضه است. همه علمای شیعه و سنی، تصریح دارند که اگر بخشی از میهن اسلامی در تصرف دشمنان اسلام قرار

گرفت در اینجا وظیفه همه است که دفاع کنند تا بتوانند سرزمینهای غصب شده را برگردانند. هرکس در مسأله فلسطین هر طور و به هر کیفیتی که می تواند باید وظیفه خود را به دلایل زیر انجام دهد:

اول - از جهت اسلامی؛ چون سرزمین اسلام در دست و تصرف دشمنان اسلام است و باید برگردانده شود؛

دوم - هشت میلیون مسلمان از خانه کاشانه شان آواره شده اند، نه جرأت رفت و آمد دارند، نه اجازه دارند حرفشان را بزنند و نه نماینده ای دارند، صهیونیستها مسجد الاقصی را آتش زده اند و می خواهند قبله اول مسلمانان را از شکل اسلامی خارج کنند؛

سوم - از جنبه انسانی، مظلومیت خانواده های فلسطینی برای هر انسانی وظیفه آور است. چون آنها تحت ظلم و ستم صهیونیست هستند و هیچ کس از حقوق آنها دفاع نمی کند. چهارم - از جهت امنیتی نیز اسرائیل یک خطر امنیتی برای کل منطقه و کشورهای مسلمان است، چراکه رژیم غاصب اسرائیل با تجاوز مکرر به کشورهای مسلمان، امنیت آنها را بر هم زده است.

پنجم - از نظر اقتصادی؛ اسرائیل برای منطقه یک خطر جدی است؛ چراکه می خواهد منابع اقتصادی مسلمانان را در دست بگیرد.

ششم - از نظر سیاسی نیز اسرائیل برای منطقه یک تهدید مسلم است؛ چراکه صهیونیستهای حاکم بر فلسطین، تز خاورمیانه جدید بر محور دولت غاصب اسرائیل را مطرح کرده اند که بر اساس آن طرح به تدریج بر کشورهای منطقه و مناطق نفت خیز خلیج فارس سیطره پیدا خواهند کرد.^{۳۲}

ب. خطر تهدید رژیم صهیونیستی برای جهان اسلام

امروز دولت غاصب صهیونیست، بزرگترین خطر برای حال و آینده جهان اسلام است و بر مسلمین است که برای علاج این خطر و رفع ظلمی به این عظمت در صدد علاج و چاره باشند.^{۳۳}

تهاجم روزمره رژیم صهیونیستی به مردم بی دفاع فلسطین و کشتار آنها، یورش به جنوب لبنان و اشغال آن، تجاوز اخیر به خاک لبنان و شکست آن و تهدید دائمی کشور مسلمان سوریه و فشار به دولت لبنان از جمله موارد بارز این تهدید می باشد.

ج. **تهدید منافع جهان اسلام:** اشغال فلسطین و بیرون کردن آنها از سرزمین اجدادی شان، از دو جهت باعث تهدید، منافع جهان اسلام شده است:

اول اینکه، فلسطین قطعه‌ای از خاک اسلام و آلام مردم فلسطین، آلام و دردها و رنجهای همه مسلمانان است.^{۳۴} امروز فریاد ملت فلسطین بلند است و جواب این فریاد بر تک تک مسؤلان دولتهای اسلامی واجب و لازم است. این غده سرطانی و شجره خبیثه‌ای که در سرزمین فلسطینی گنجانده شده است، امروز تهدیدی علیه موجودیت و هویت همه کشورهای و دولتهای اسلامی است.^{۳۵}

دوم اینکه، اساساً تشکیل دولت صهیونیست در این نقطه از دنیای اسلام، با یک هدف بلند مدت استکباری همراه بوده است؛ زیرا دولتهای استعماری بنا به دلایل گوناگون توان حضور بلند مدت در منطقه را نداشتند، از این رو مصمم شدند با تشکیل یک دولت وابسته به خود در قلب دنیای اسلام، تداوم سلطه استعمارگران، بر دنیای اسلام همچنان باقی بماند. و اینطور نباشد که اگر یک وقت دولت اسلامی مقتدری به وجود آمد، بتواند جلوی نفوذ استعمارگران را بگیرد. بنابراین، طبق اسناد تاریخی، تشکیل حکومت صهیونیستی از ابتدا یک خواست استعماری بوده است.^{۳۶}

۲-۲. اهداف استکبار جهانی از تشکیل رژیم اشغالگر قدس

حال که حدود شصت سال از تشکیل رژیم غاصب اسرائیل در قلب دنیای اسلامی می‌گذرد، بر هیچ انسان آزاده و آگاهی پوشیده نمانده که تشکیل آن از ابتدا یک هدف استعماری بوده است. هدفهای استکبار از تشکیل این رژیم از دیدگاه مقام معظم رهبری عبارتند از:

الف. درهم شکستن وحدت مسلمین:

یکی از خبیث‌ترین حیل‌ها، حیلۀ غصب سرزمین فلسطین و کاشتن شجره خبیثۀ نفاق توسط صهیونیسم در سرزمین اسلامی فلسطین بوده است.^{۳۷}

رژیمی که به وسیله قدرتمندان سیاسی و اقتصادی دنیا به وجود آمده است، اصلاً برای این به وجود آمده است که نگذارد دنیای اسلام اتحادی به خود ببیند؛ عزتی به خود ببیند؛ مسلمانها یک واحد عظیم تشکیل بدهند که مبادا (بر آنها) خطر بشوند.^{۳۸}

ب. حذف فلسطین از سرزمین خاورمیانه:

رئیس جمهور امریکا تلاش خودش را بر روی این گذاشته‌اند که مسأله فلسطین را از صورت

مسائل دنیای اسلام و خاورمیانه به کلی حذف کنند.^{۳۹} دولت اسرائیل در این نقطه، قائم مقام حضور استکبار است تا منافع استکبار را در این منطقه تأمین کند.^{۴۰}

ج. جلوگیری از بیداری اسلامی:

امریکا در صدد است با تثبیت رژیم اشغالگر قدس، همه سررشته‌های زندگی در این منطقه حساس را به دست گیرد و خود را از نگرانی خیزش اسلامی در خاورمیانه و آفریقا نجات دهد. دشمنان اسلام می‌خواهند همه کینه دیرین خود با اسلام و شکست‌هایی را که در سالهای اخیر بر اثر بیداری مسلمین تحمل کرده‌اند، در اینجا جبران کنند.^{۴۱}

د. تشکیل اسرائیل بزرگ:

هدف اسرائیل، توسعه است. دولت صهیونیستی به اشغال سرزمین فلسطین فعلی هم قانع نیست. به همین دلیل به کشورهای همسایه فلسطین مثل اردن، سوریه و مصر تجاوز کرد و زمینهای آنها را نیز گرفتند. هدف اساسی صهیونیسم، ایجاد اسرائیل بزرگ است.^{۴۲}

ه. فشار بر کشورهای اسلامی:

استکبار جهانی و دولتهای استعمارگر از آغاز تا امروز رژیم غاصب اسرائیل را به عنوان اهرم فشاری بر روی دولتهای عربی و سپس اسلامی منطقه پدید آورده و ذخیره کرده‌اند و بر آن اند که این خنجر مسموم را همواره در پهلوئی جهان اسلامی نگهدارند.^{۴۳}

۲-۳. شیوه‌های استکبار در دستیابی به اهداف خود

بر اساس دیدگاه مقام معظم رهبری که با واقعیتها نیز تطابق دارد، شیوه‌های استکبار و دولت غاصب اسرائیل برای رسیدن هدفهای خود، عبارتند از:

الف. خاموش کردن مبارزات مردم: محور مبارزه حساس بین مسلمانان و اشغالگران قدس شریف، ملت مظلوم و شجاع فلسطین است که مصائب را با همه وجود خود درک کرده‌اند. اکنون ملت مظلوم فلسطین در قیام انتفاضه خود با تمسک به اسلام با مبارزه جانانه خود در داخل وطن غصب شده خود، خطر بزرگی برای دشمن به وجود آورده است. توطئه امروری استکبار جهانی و صهیونیسم غاصب آن است که این مبارزه را خاموش کند. اما به حول قوه الهی و به همت فلسطینیان شجاع و با یاری ملتها و دولتهای مسلمان، این شعله باید روز به روز برافروخته‌تر گردد تا همه بنای پوشالی دشمن غاصب را به کام خود فرو برد.^{۴۴}

ب. محو مسأله فلسطین از اذهان عمومی: «دشمنان مسلمانان برای اجرای این شیوه، بخش کوچکی (حدود چهار درصد) خاک فلسطین را به گروههایی از فلسطینیان به شکل دروغین واگذار کرده و حاکمیت سطحی و غیر واقعی در آنجا تشکیل داده و با اصطلاح «دولت خودگردان فلسطینی»، آنها را مشغول کنند تا بدین طریق قضیه فلسطین، مسأله سرزمین و ملت آواره فلسطین به کلی فراموش شود. به همین دلیل، بعد از تشکیل دولت خودگردان فلسطین، هر کس که یادی از ملت فلسطین، کشور و تاریخ فلسطین کند، خود دولت به اصطلاح خودگردان، آنها را سرکوب خواهد کرد. شگرد صهیونیستها و حامیانشان این است که مسأله فلسطین از ذهنها زدوده شود یا تبدیل به یک مسأله فرعی گردد. اما آنها موفق به این کار نخواهند شد و مسأله فلسطین همچنان به همان شکل و استحکام قبلی باقی مانده و بی شک روزی ملت فلسطین سرزمین خود را باز پس خواهد گرفت.^{۴۵}

ج. استفاده از سران سازشکار فلسطین: یکی از شگردهای مهم استکبار و صهیونیست جهانی برای رسیدن به هدفهای خود، استفاده از بعضی سران سازشکار و مرعوب فلسطینیان است. وقتی که امریکا و دولت اسرائیل نتوانستند خود به هدفهایشان برسند، روی به این شیوه آوردند و دولت خود مختار فلسطین را تشکیل دادند. صهیونیستها به خیال باطل خود فکر می کردند که مسأله فلسطین با اینگونه سازشها حل خواهد شد. اما در کمال ناباوری آنها، مردم فلسطین در انتخابات پارلمانی خود به گروه مقاومت اسلامی حماس که مخالف سازش با اسرائیل است رأی دادند و اسماعیل هنیه از رهبران حماس به قدرت رسید.^{۴۶} مقام معظم رهبری در این باره می فرمایند: امریکا و اسرائیل فکر می کنند با یک وجب جا، یک حاکمیت پنداری و دروغین به چند نفر فلسطینی می توانند مسأله فلسطین، ملت فلسطین، کشور و گذشته فلسطین و آوارگان کنونی فلسطین را به فراموشی بسپارند.^{۴۷}

نهضت بیداری فلسطینیان و مبارزه با دولت غاصب، امروز نهضتی شده است که به این آسانیهایی نمی شود آن را شکست داد. چیزی نیست که وابسته به کسی مثل عرفات باشد که بروند او را خسته کنند یا بخرند. شکست در جنوب لبنان و در آینده شکستهای فراوان برای اسرائیل تحت تأثیر حضور قوی و مؤمنانه جوانان فلسطینی و لبنانی ادامه خواهد داشت.^{۴۸}

۴-۲. آسیب‌شناسی قیام مردم فلسطین

الف. کوتاهی در انجام وظایف در مقابل مسأله فلسطین: یکی از آسیب‌های فعلی در مقابل مسأله فلسطین این است که مردم مسلمان در مقابل وظایفی که در این مورد دارند، کوتاهی کنند. اگر امروز شما مسلمانان عقب بنشینید بدانید که دشمن یک سنگر جلو می‌آید. اسرائیل یک سنگر جلو می‌آید، آمریکا که دشمن جهان اسلام است، یک سنگر جلو می‌آید.^{۴۹}

ب. به رسمیت شناختن اسرائیل توسط دولتهای عربی: یکی از دغدغه‌های حامیان اسرائیل و دولت غاصب آن از ابتدا این بوده است که کشورهای عربی آن را به رسمیت بشناسند. در صورت به رسمیت شناختن آن توسط این دولتها، آنها از جهت امنیت این کشور خیالشاز تا حدودی نیز راحت خواهد شد؛ زیرا پس از جمهوری اسلامی ایران، تنها راه تهدید اسرائیل، از سوی همین کشورها و بویژه ملت‌های این کشورها می‌باشد.^{۵۰}

ج. سازش سران سازشکار گروه‌های فلسطینی: در چنین زمانی که رژیم اسرائیل در مقابل انتفاضه و عملیات استشهادی و نیز انتخابات، در مانده شده، ممکن است با افراد سست اراده و ایمان و مرعوب، دست به سازش خیانت‌کارانه بزنند و با آنها مذاکره و سازش کند. رهبران فلسطینی نباید ثمره شصت سال مبارزه را به راحتی از دست بدهند. باید مبارزه همچنان ادامه داشته تا نتیجه نهایی حاصل شود. «گفتگو با رژیم غاصب، ساده لوحی و به منزله باز کردن میدان برای جلو آمدن آن می‌باشد. مسأله فلسطین با گفتگو، مذاکره و سازش حل نخواهد شد بلکه راه حل آن مبارزه و جهاد با شور و سلاح ایمان است.^{۵۱}

د. عدم اتحاد، مسلمین در گفتار و کردار: اگر همه مسلمانان نه در گفتار، بلکه در گفتار و کردار و عمل با هم در مورد مسأله فلسطین وحدت داشته باشند و با جدیت این مسأله را پی‌گیری کنند، به طور مسلم خیلی زود حل خواهد شد.

چرا باید ملت‌های مسلمان حرکت واحدی را در سرتاسر دنیا شروع نکنند؟ چرا باید با آمریکا، محاجه نکنند و حرفشان را به گوش دولتمردان آمریکایی نرسانند؟ چرا دولتهای اسلامی در چنین مسأله حساسی، آن وحدت، هماهنگی و همدلی لازم را بین خودشان به وجود نمی‌آورند.^{۵۲}

ه. تضعیف روز جهانی قدس و مبارزه با آن:

اسرائیل و حامیان و هم پیمانان آنها وقتی با ابتکار امام (ره) مبنی بر اعلام روز جهانی قدس

روبه رو شدند، در صد برآمدند با آن به مبارزه برخیزند تا بلکه بتوانند با حذف آن، فلسطین به فراموشی سپرده شود. مبارزه‌ای که از طرف حامیان رسمی اسرائیل و هم پیمانان آنها با روز قدس شد، یک مبارزه تماشایی است. برای روز قدس رقیب درست کردند و سعی نمودند آن را از یادها ببرند و یا اجازه ندادند که مردم در این روز راهپیمایی کنند.^{۵۳}

راه کارهای حل بحران خاورمیانه و مسأله فلسطین

سرانجام به عنوان حسن ختام و نتیجه مقاله به این نکته اشاره خواهیم کرد که امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری چه راه حلی برای بحران خاورمیانه و مسأله فلسطین پیشنهاد و ارائه داده‌اند.

بدیهی است کسانی که در طول سالهای طولانی در این مورد نظریه پردازی کرده‌اند، حتما برای حل آن نیز تدبیری اندیشیده‌اند. این راه حلها و تدابیر عبارتند از:

۱. خشکاندن ریشه بحران یعنی نابودی رژیم غاصب و اشغالگر قدس؛
۲. عزم و اراده بر ادامه مبارزه و قیام انتفاضه فلسطین؛
۳. تقویت روح دفاع ملت فلسطین از منافع خود؛
۴. بازگرداندن سرزمین اشغال شده فلسطین به فلسطینیان؛
۵. جهاد و ایستادگی در برابر دشمنان اسلام و مسلمین؛
۶. عدم تأثیرپذیری از سران سازشکار فلسطینی و عرب و قدرتهای استکباری؛
۷. بازگشت به توحید و وحدت مسلمانان در مقابل دشمنان؛
۸. بازگرداندن آوارگان فلسطینی و برگزاری همه پرسی در میان ساکنین فلسطین.

پی‌نوشتها:

۱. صحیفه نور، امام خمینی، مرکز مدارک انقلاب اسلامی، ج ۱۰، ص ۱۷۰.
۲. همان، ج ۴، ص ۷۹.
۳. همان، ج ۴، ص ۲۱۹.
۴. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۱۳.
۵. همان، اصل ۶۴.
۶. مرتضی شیرودی، فلسطین و صهیونیسم، مرکز تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، قم، ۱۳۸۱، ص

۷. صحیفه نور، همان، ج ۱، ص ۱۹۳.
۸. همان، ج ۱، ص ۲۰۹.
۹. همان، ج ۱۸، ص ۹۳.
۱۰. همان، ج ۱۹، ص ۴۸.
۱۱. ماهنامه همشهری، دیپلماتیک، سال اول، شماره اول، فروردین، ۱۳۸۵، ص ۲-۵.
۱۲. روزنامه شرق، سه شنبه، ۸۵/۵/۲۴، ص ۱ و ۸.
۱۳. صحیفه نور، همان، ج ۱، ص ۱۳۶-۱۳۷.
۱۴. همان، ج ۱، ص ۱۳۷.
۱۵. همان.
۱۶. همان، ج ۱، ص ۸۹.
۱۷. همان، ج ۳، ص ۲۷۵.
۱۸. همان، ج ۴، ص ۷۰.
۱۹. همان، ج ۳، ص ۲۷۵.
۲۰. همان، ج ۴، ص ۵۲.
۲۱. همان، ج ۳، ص ۱۷۸.
۲۲. صحیفه نور، ج ۳، ص ۲۳۸.
۲۳. همان، ج ۳، ص ۵۶.
۲۴. همان، ج ۶، ص ۱۲۵.
۲۵. همان، ج ۵، ص ۲۰۸.
۲۶. همان، ج ۶، ص ۱۰۸.
۲۷. همان، ج ۲۰، ص ۲۰۲.
۲۸. همان.
۲۹. همان، ج ۸، ص ۲۲۹.
۳۰. همان، ج ۸، ص ۲۲۳-۲۳۴.
۳۱. بیانات مقام معظم رهبری در حضور شرکت کنندگان اولین کنفرانس اسلامی فلسطین، ۱۳۶۹/۹/۱۳.
۳۲. متن کامل بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۸/۱۰/۱۰.
۳۳. پیام به حجاج بیت الله الحرام، ۱۳۷۰/۳/۲۶.
۳۴. خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۹/۹/۲۵.
۳۵. در دیدار کارگزاران حج، ۱۳۸۰/۱۱/۳.
۳۶. خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۹/۹/۲۵.
۳۷. بیانات در دیدار مسئولان نظام به مناسبت عید فطر، ۱۳۷۹/۱۰/۷.
۳۸. سخنرانی در اجتماع بزرگ بسیجیان، ۱۳۷۹/۷/۲۹.
۳۹. در دیدار با روحانیون و مبلغان، ۱۳۷۹/۲۳.
۴۰. در دیدار با شرکت کنندگان در کنفرانس بین‌المللی حمایت از انقلاب اسلامی فلسطین، ۱۳۷۰/۷/۲۷.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتنا جامع علوم انسانی

۴۱. پیام به ملت‌های مسلمانان و... ۱۳۷۰/۷/۲۵.
۴۲. خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۸/۱۰/۱۰.
۴۳. پیام به حجاج بیت الله الحرام، ۱۳۷۰/۳/۲۶.
۴۴. پیام به ملت‌های مسلمان و... برای مقابله با توطئه‌های آمریکا و اسرائیل در کنفرانس مادرید، ۱۳۷۰/۷/۱۵.
۴۵. در دیدار با جمعی از فرماندهان سپاه، ۱۳۷۸/۶/۲۴.
۴۶. روزنامه شرق، چهارشنبه، ۱۳۸۵/۵/۱۸، ص ۸، کارنامه حماس در فلسطین اشغالی.
۴۷. در دیدار با جمعی از فرماندهان سپاه، ۱۳۷۸/۶/۲۴.
۴۸. در دیدار با جوانان استان اردبیل، ۱۳۷۹/۵/۵.
۴۹. در دیدار با شرکت کنندگان در کنفرانس بین المللی حمایت از انقلاب اسلامی مردم فلسطین.
۵۰. همان.
۵۱. سخنرانی در ستاد فرماندهی نیروی زمینی سپاه، ۱۳۷۰/۷/۲۴.
۵۲. در دیدار با جمعی از مردم سراسر کشور، ۱۳۷۵/۷/۱۸.
۵۳. در نماز عید فطر، ۱۳۶۹/۲/۷.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی